

Agustí Pons

BÀRBARA

Proa

AGUSTÍ PONS

BÀRBARA

Proa

Proa
A Tot Vent

La redacció d'aquesta obra va obtenir un ajut
de la Institució de les Lletres Catalanes

Primera edició: novembre del 2015

Fotografia de la coberta: Bàrbara Martín Izquierdo i Josep Oriol Pons
a la plaça de Catalunya de Barcelona, l'agost del 1952.

© Agustí Pons i Mir, 2015

Drets exclusius d'aquesta edició:
Raval Edicions SLU, Proa
Av. Diagonal, 662-664
08034 Barcelona
www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-593-3
Dipòsit Legal: B. 13.406-2015
Composició: Víctor Igual, SL
Impressió: Tallers Gràfics Soler

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol
forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta
obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a
Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu
fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702
19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

Des d'Alcanyís, el paisatge es va tornant cada cop més àrid. No es veuen muntanyes; només petits turons a banda i banda de la carretera, amb matolls d'un verd intens que pugna per fer-se present entre els múltiples tons marronosos, que ho omplen tot. Restes de cases de fang al peu de la carretera; troncs d'arbres de color de cendra mig partits a causa del vent, abandonats en qualsevol punt de la planúria. Potser allò que s'albira, a l'esquerra, és una bòbila o el que en queda, perquè no s'hi veu cap mena d'activitat i la xemeneia sembla aturada de fa temps. El sol està amagat rere un tel de boira i la llum que filtra és vaporosa, com d'un paisatge de Vermeer, però sense cap ànima viva per il·luminar. Només al fons, s'entreveu una edificació sencera, una granja o potser un restaurant amb habitacions. Un raig de sol hi passa, ara, del través, rebota contra la paret metàl·lica d'un dipòsit d'aigua, i la fa brillar com un ovni al mig del desert. La calitja ho envaeix tot i només deixa en vida el carrisquieig dels grills.

A poc a poc, però, el paisatge s'acoloreix, sobretot, per la progressiva presència d'arbres. Primer

són els pins, que formen una fosca taca de verd mat, impertorbable; després, les oliveres, baixes de tronc i altes de copa, alineades de manera espaiosa en un camp protegit del vent; i, més enllà, alguns presseguers que anuncien la imminent presència de l'aigua. Al fons, distingim una considerable massa forestal verda, intensament verda, i, fixant-nos-hi bé, podem entreveure la filera de pollancrees que escorten l'ampla corba del riu Martín. El contrast entre el secà i el regadiu s'intensifica a partir d'Híjar, quan deixem la ruta principal i ens endinsem per una carretera estreta. Estem a punt d'arribar a Albalate del Arzobispo, un poble que ara té dos mil habitants i que forma part de la Mancomunidad de Municipios del Bajo Martín, el riu que hem anat seguint des d'Híjar.

Albalate és un nom de procedència àrab i els historiadors afirmen que va ser durant el domini musulmà que el municipi va viure alguns dels seus millors anys. Ramon Berenguer IV el va conquerir per a la causa cristiana i de seguida el va donar al bisbat de Saragossa, que hi va construir un castell. El poble s'estén des del castell fins al riu, arrapat al fort pendent de la muntanya. El nucli central, a mig pendent, està format per un sol carrer que rep successivament tres noms i que desemboca a la Plaza de la Iglesia, on també té les seves oficines l'Ajuntament. D'aquest carrer en surten, a banda i banda, els camins que van o bé al castell –i aleshores cal enfilem-se– o bé al riu –i aleshores

hores cal baixar amb precaució perquè el pendent és molt pronunciat.

Però m'he equivocat de direcció a l'hora de seguir el carrer que m'havia de portar cap al centre del poble i ara em trobo pujant, amb el cotxe, el Parque Calvario. No rectifico perquè sospito que des de dalt d'aquest turó tindrà una magnífica visió del poble i de la vall del riu Martín. I, en efecte, així és. Deixo el cotxe enmig del camí de pedra que flanqueja les estacions del Calvari i aquí tinc, als meus peus, el poble d'Albalate. El que més crida l'atenció no és l'aglomeració urbana, sinó el castell que la presideix. Allò que el fa especial és que no queda protegit per les muralles, sinó que s'alça damunt seu. A primera vista podria semblar una casa o una església amb teulada als dos vessants, si no fos pels finestrals gòtics i una torre de guaita mudèjar. Les muralles del castell són altes, gruixudes, inexpugnables, com correspon a una fortalesa de frontera. El poble d'Albalate, com ja he dit, va ser donat pel seu conqueridor, Ramon Berenguer IV, al bisbat de Saragossa. En altres pobles d'aquesta comarca van ser els monjos de l'Orde Hospitalari els qui, a mesura que la Reconquesta avançava, anaven assumint la defensa del territori. Per això abunden aquesta mena de castells que fan la doble funció de residència civil, o eclesiàstica, i fortalesa militar. Són pobles aixecats enmig d'un erm que s'estén fins a l'infinit, per bé que els contraforts de la Sierra de los Arcos trenquin tanta monotonia visual. Com mol-

tes de les viles veïnes, Albalate va ser terra de frontera entre ibers i romans; entre àrabs i cristians; entre carlins i liberals; entre «rojos» i «nacionals». I, en aquests episodis, va patir ocupacions i reocupacions, batalles i cops de mà, violència i represàlies dels uns i dels altres. El paisatge és, sobretot, de color ocre, que és el color del fang. Podria semblar un minúscul paisatge de l'Oest amb turons rectangulars del tot secs i el tren que, encara fa pocs anys, tacava el cel de fum negre com el gran ferrocarril americà quan travessava immenses planes amb prou feines habitades. Al peu d'on estic comença el pendent cap al poble. De les primeres cases només se'n conserven unes quantes parets i jo crec entendre que aquest era l'antic barri jueu en un passat, que no sabrem mai fins a quin punt va ser cert, on diuen que van convidaure en pau les tres grans religions. Amb una mica d'imaginació, podria descriure les teulades d'Albalate com les d'una arraïmada Siena, però ni tot el color d'aquestes teulades és uniforme ni es tracta d'un color tan definit com el de la ciutat italiana. Aquí tot està més destenyit, també el color del fang, i el mateix pot dir-se del blanc de les parets de les cases, de vegades escrostonat o interromput per amples sòcols d'un gris deixadot.

Torno a l'entrada del poble i aparco el cotxe a l'Avenida Zaragoza. No és ben bé una avinguda, sinó un carrer ample amb edificis moderns, de fa uns cinquanta anys, i que constitueixen una mena d'Eixample d'Albalate. Estem a 36 graus i no hi ha ningú pel

carrer. No m'he tret la gorra blava, amb una llarga visera, que em poso per conduir durant els mesos d'estiu. No tinc cap interès a cridar l'atenció, però el sol és implacable. I evitaria, realment, cridar l'atenció si caminés sense gorra pels carrers deserts d'Albalate? De seguida arribo a la Plaza Juan Rivera. O no. Vull dir que en el plànol del poble que havia comprat el dia abans a Alcanyís hi deia «Plaza Juan Rivera», però ara miro enlaire i, enlluernat i tot, llegeixo ben clarament: «Plaza del Convento». (D'aquest canvi n'haurem de tornar a parlar.) A mà esquerra, presidint l'espai urbà, s'alça l'antic convent de Santa Ana, que també fa de Museo de Semana Santa, el lloc on es guarden els *pasos* que desfilaran durant els dies sagrats. Enganxada a la paret del convent, la residència de la tercera edat i el consultori mèdic. Quan el sol s'enretira, els vellets i les velletes deuen prendre la fresca en aquests bancs de la plaça, però ara no hi ha ningú i la quietud és absoluta. Ho és, també, d'absoluta, la quietud que es respira al carrer de tres noms que duu fins a la Plaza de la Iglesia: el de la Concepción i, girant a l'esquerra, l'Avenida Teruel i, finalment, la Calle Mayor. Creuo la Plaza de Aragón on s'alça un monument a la jota i continuo per l'Avenida Teruel, que és un carrer tan estret com els altres, on s'arregleren algunes de les botigues de tota la vida: la casa El Tremedal que ven «*helados, encurtidos, panadería, golosinas y refrescos*»; o, ja a la Calle Mayor, l'establiment de les germanes Trullén Grao, on podem

trobar «*electrodomésticos, relojería, perfumería, recuerdos, bricolaje, menaje*» i «*flores*».

De seguida arribo a la plaça. A mà esquerra, l'església de l'Asunción, que data del segle xvi. Alta, llarga, massissa, desprèn sensació de poder, sobretot tenint en compte que Albalate encara no ha perdut la fesomia pròpia de la medina que va ser: carrers estrets, per protegir-se del sol; edificacions no gaire altes; la trama urbana com un laberint sovint silencios. L'església és gòtica per dins i renaixentista per fora. Però, sens dubte, el seu element més espectacular és la torre mudèjar que s'hi aixeca, adossada, al cantó dret. Restaurada de fa poc, ha estat declarada Patrimoni de la Humanitat. Inclou sanefes amb ceràmica de color blau, que donen un toc alegre a la tradicional austeritat d'aquestes torres. Ara bé, hi ha alguna cosa que em desassossega, d'aquesta església, i no es tracta de cap detall arquitectònic. Alguna cosa que em sembla fora de lloc. De moment, no sé exactament què és. Per fi me n'adono. A la banda esquerra de la façana, destaca un marbre amb els noms dels veïns d'Albalate «*caídos por Dios y por España*». Durant els anys llargs del franquisme, a l'església principal de cada municipi —o a les catedrals, quan era el cas—, les autoritats hi col·locaven llistes semblants. Però Franco va morir el 1975 i la majoria d'aquelles llistes —que només comptaven els morts de la zona «nacional»— han estat substituïdes per monuments més o menys discrets on s'evoca la tragèdia de la Guerra Civil i es proclama la necessitat

de reconciliació. A Albalate, però, això no ha passat. La làpida és ben visible, perquè els noms hi són col·locats en lletres grosses i caixa alta i inclou la tradicional advocació a José Antonio Primo de Rivera i un admiratiu «*Presentes*». Una creu de fusta travessa, de dalt a baix, la llista. La segona cosa que em crida l'atenció és la quantitat de morts que la Guerra Civil va provocar a Albalate. Compto un total de quaranta-tres noms; tots, homes. Quaranta-tres persones mortes a la rereguarda republicana, en un poble que el 1936 tot just devia passar dels quatre mil habitants. A aquestes persones cal afegir-hi els veïns d'Albalate morts en combat, les víctimes dels bombardeigs aeris que el poble va patir i els veïns afusellats pels franquistes en els primers dies de la Guerra Civil i en els anys que van seguir a la seva victòria definitiva. I això sense comptar el nombre indeterminat d'albalatencs que va marxar a l'exili i ja no en va tornar, o bé perquè s'hi van instal·lar de manera definitiva o bé perquè, com també veurem més endavant, van anar a parar als camps d'extermini nazis. Abans de sortir de Barcelona havia intentat documentar-me sobre la realitat actual, política, demogràfica i social d'Albalate. A internet quedava clar que les darreres eleccions municipals les havia guanyades el PSOE i que, per tant, Albalate tenia un alcalde d'esquerres. I aquest alcalde, ha estat incapaç de treure una làpida que fa tant mal als ulls?

A l'altra banda de l'església, a la dreta, venint de la Calle Mayor, es troba l'edifici de l'Ajuntament. Deu

ser un edifici prou gran, però l'entrada no és gens majestàtica. Per tenir-ne una visió més exacta m'assec en una taula de la Pastelería Cafetería Moncloa, situada davant per davant de l'Ajuntament. Ara sí, m'adono que es tracta d'un edifici civil pintat tot de color blanc, construït sobre un arc de dues voltes, enmig de les quals llueix l'escut d'Albalate. Tot l'edifici, de dos pisos, teulada i un afegitó, desprèn un aire inequívocament civil, democràtic i, potser per això, poc cridaner, o, si es vol, poc abassegador en contrast, sobretot, amb la formidable mola religiosa que ocupa l'altre cantó de la plaça. Cal entrar a les oficines, instal·lades al primer pis, per adonar-se que sí, que aquest Ajuntament mou papers i pren decisions. Hi ha un taulell molt ampli i, al darrere, tres funcionàries que manejen ordinadors i de tant en tant s'aixequen i es consulten entre elles o atenen el públic. A mi em toca esperar. He preguntat si em podien donar alguna notícia sobre una veïna d'Albalate de nom Bárbara Martín Izquierdo i m'han dit que ho havien de consultar amb el secretari. El secretari està reunit amb dues persones en un despatx amb vidres fumats, situat a l'extrem dret de les oficines. Sento les veus, però no puc precisar exactament el que diuen. Mentrestant, les tres funcionàries van atenent les consultes de diversos veïns. Algú pregunta pels límits d'una parcel·la i la funcionària contesta amb una referència al cadastre. De sobte, s'obre la porta del despatx del secretari i els dos visitants amb qui parlava s'acomíaden. Deuen ser amics,

perquè es fan unes abraçades molt efusives. Aleshores, la funcionària que sembla tenir més rang s'apropa al secretari i li xiuxiueja alguna cosa. Parla de mi, de la meva petició. Ell contesta, ràpid. I la funcionària s'acosta cap al taulell i em comunica el resultat de la consulta: «No podem donar-li cap informació perquè la Llei de protecció de dades ens ho impedeix». Ho ha dit amb una veu neutra, la funcionària, com si li sabés greu no poder atendre'm, però sense sortir del seu paper administratiu. La resposta no m'ha estranyat. He recordat els problemes amb què m'he hagut d'enfrontar en anteriors treballs biogràfics, a l'hora de consultar alguna de les dades personals guardades en arxius i instal·lacions públiques. Això no és Amèrica i aquí els biògrafs ho hem de fer tot: triar el personatge, buscar els espònsors, convèncer una editorial, llimar els aspectes jurídics, fer la feina d'un documentalista (que inclou l'alta missió de les fotocòpies); a part, és clar, d'investigar de la manera més exhaustiva possible, localitzar i entrevistar els testimonis existents; i, finalment, escriure el llibre, publicar-lo i procurar que es vengui sense haver de sortir a la tele vestit de faraó. A Amèrica, els bons escriptors, com ara Norman Mailer, han pogut disposar d'un exèrcit d'ajudants a l'hora de començar a escriure una biografia.

Però jo he arribat a Albalate per trobar pistes de la Bàrbara i no em penso moure d'aquest taulell fins que no n'hagi tret l'aigua clara. La funcionària de més rang no sembla immutar-se. Ha anat atenent altres ciu-

tadans que estaven darrere meu i ja m'he quedat sol. De cop i volta se'm torna a acostar: «I no em podria dir quin sobrenom tenia la família d'aquesta senyora? Aquí al poble, sap, tots ens coneixem pel sobrenom». Però jo el sobrenom de la Bàrbara no el sé. No l'he tornada a veure, la Bàrbara, des del dia 8 de gener de 1957. Jo, en aquell moment, tenia nou anys. Ara en tinc seixanta-set. Des d'aleshores, no n'he sabut res més.

(En aquest punt saps que has dit una mentida; la primera d'aquest llibre. Saps que fa uns quants anys, amb l'excusa de visitar Calanda per veure la Festa del Tambor, vas venir a Albalate, i vas aparcar al mateix lloc que ho has fet ara: a l'Avenida Zaragoza, a l'entrada del poble. Teòricament, no tenies una idea predeterminada del que hi venies a fer, a Albalate. En realitat, volies trobar la Bàrbara. Feia temps que la idea et rondava pel cap. N'havies parlat amb els teus germans i t'havien escoltat, però et va quedar clar que no tenien intenció d'assumir compromisos de cap mena; tu, tampoc. I, tal com has fet en altres moments de la vida, vas decidir –tot i que decidir és, en aquest cas, un verb excessiu– deixar-te portar pels esdeveniments. De moment, sense saber gaire com, un dia de Setmana Santa et vas trobar a Albalate. Freud hi podria dir alguna cosa. Vas entrar al bar Avenida, vas demanar un cafè i vas preguntar a la noia que el servia si li sonava el nom de Bàrbara Martín Izquierdo, una dona nascuda a Albalate, a finals dels vint o principis dels trenta del segle

passat, però emigrada a Barcelona des de feia molts anys. Esperaves tan confiadament que digués que no —o, com a màxim, que t'adrecés a alguna instància oficial o cultural del poble—, que et vas quedar de pedra quan va fer sortir el seu pare, l'amo del bar, de darrere una porta, i el pare et va explicar on podies trobar un nebot de la Bàrbara. Només calia seguir a peu pel mateix carrer, entrar al nucli del poble, arribar fins a la Plaza de la Iglesia i una mica més enllà, a la dreta, trobaries la casa. Et va dir que el nebot de la Bàrbara era militar i que, quan es tractava de temes de família, solia gastar males puges. De nou al carrer, et va ser molt fàcil trobar la casa i el pis. I, en efecte, el nebot de la Bàrbara no es va comportar de manera gaire amable. Va obrir la porta des de dalt del pis i, quan li vas anunciar l'objecte de la visita, et va venir a dir que no calia que pugessis les escales. Tu, però, ho vas fer i el vas saludar amb la màxima cortesia possible. Era un senyor més o menys de la teva edat, per tant, a punt de jubilació o potser ja jubilat, baixet i tirant a gras, és a dir, ben poc marcial. De seguida et va informar, a crits, que de la Bàrbara no en sabia res, ni en volia saber res; que ella, la Bàrbara, des que havia abandonat el poble, s'havia desentès dels seus pares, i que això demostrava que era una mala persona. I et va tancar la porta. Més endavant vas saber que ell havia fet bona part de la carrera militar a Osca, on hi tenia casa i família, i que només venia a Albalate a l'estiu, de vacances, o en alguna data especialment assenyalada. El nebot no t'havia pas dit que la Bàrbara estigués morta

—i creus que, malgrat els impropis que li havia dirigit, ho hauria sabut— i això et va produir un notable desassossec. En efecte, si haguessis sortit d'aquesta visita a Albalate amb la certesa que la Bàrbara era morta, tu l'hauries plorat durant unes hores o uns dies i potser l'hauries recordada en algun dels teus articles o llibres, que és la manera que teniu els escriptors de demostrar als que ja no hi són que els seguiu estimant; encara que, com en el cas de la Bàrbara, en vida —que és el que de veritat compta— no haguessis tingut la possibilitat i/o la voluntat de fer-ho. Però si la Bàrbara seguia viva se't plantejava un dilema que de seguida vas veure que no tindries capacitat per solucionar: què havies de fer? Tu sabies que, si t'hi posaves, no trigaries gaire a trobar-la. Durant els primers anys de la teva feina com a periodista, la teva activitat principal havia consistit a localitzar personatges més o menys interessants i entrevistar-los. Ara bé, un cop trobada la Bàrbara, quin hauria de ser el teu comportament? Anar-la a veure, convidar-la a un cafè o a un dinar, recordar amb ella els vells temps del carrer d'Agramunt, i després deixar-la per sempre més? Era molt probable que la Bàrbara es trobés vivint en una situació precària. En tenia tots els números, o molts. Arribada a Barcelona, a finals dels anys quaranta del segle passat, amb una mà al davant i una altra al darrere, què havia passat quan havia deixat la teva família? De la conversa amb el nebot quedava clar que els familiars de la Bàrbara estaven dividits i barallats. El més probable, doncs, és que visqués sola. Sola, on? Als

vuitanta anys que, pel cap baix, tindria, no era imaginable que seguís fent de minyona. I tu, estaves disposat a ajudar-la de manera permanent si ella es trobava en un asil o si malvivía en un pis de suburbi de Barcelona o Saragossa? La por dels dilemes morals que el retrobament et podria provocar va paraitzar la recerca. Tampoc en aquest cas no vas prendre cap decisió. Et vas limitar a prendre nota, en un paper, dels dos o tres telèfons que havies tret de la conversa del bar Avenida i els vas guardar en una carpeta.)

La funcionària de més rang sembla que té ganes d'ajudar-me. Possiblement, no podia mostrar-se més explícita quan la sala era plena de gent, però ara que ens hem quedat sols em pregunta quin dia va néixer la Bàrbara, i jo li he de respondre que no ho sé. Aleshores, desapareix per la porta del despatx del secretari. Torna al cap d'uns minuts i, sense perdre el seu posat seriós, em diu que Bárbara Martín Izquierdo va néixer, en efecte, a Albalate del Arzobispo el dia 1 d'octubre de 1925. Ara, doncs, tindria vuitanta-nou anys. I em suggereix que vagi a la Residencia de la Tercera Edad de la Plaza del Convento i preguntí a algun dels vellets que hi viuen si saben alguna cosa de la Bàrbara o de la seva família.

Surto a la plaça i decideixo anar a dinar. Al costat del riu, s'alça un restaurant d'un cert renom. De la banda dreta de l'església neix un carrer amb un fort pendent que hi porta: la Calle José Rivera. No estava també dedicada a un Rivera l'actual Plaza del Con-

vento, allà on s'alça la residència d'avis? De seguida arribo al restaurant. El riu, en enfilat aquest punt, s'eixampla i quasi semblaria un petit estuari amb platja a banda i banda si no fos que, tot plegat, dura ben pocs metres i de seguida torna a les dimensions que li són pròpies: estret i allargassat i circulant per una terra de secà sense gaires afluents que l'alimentin. Però en aquest punt forma un paisatge amable amb el pont de la carretera cap a Andorra –Andorra de Terol– que el creua; i, a l'altra banda, les escoles públiques i el camp de futbol. El restaurant és ple de gent –famílies, camioners, algun turista–, però, quan començo a menjar, m'adono que el renom de què gaudeix és més aviat pretèrit.

Tampoc no m'hi he fixat gaire, en la qualitat del menjar, perquè la visió del riu m'ha trasbalsat. De cop i volta, m'he vist a mi mateix a la vora d'aquest riu una nit negra, sol, o potser en companyia de la meua germana Margarita, ple de por. El riu em feia por. Mai no n'havia vist cap de tan a la vora. La lenta i monòtona fressa de l'aigua, el soroll imprevisit d'un ocell que emprenia el vol o s'amagava en un arbre, la brisa que baixava de la Sierra de Arcos, a ràfegues, i que feia espetegar les fulles, tot plegat em produïa una incontrollable sensació de por, propera al pànic. Jo tenia sis anys i acabava d'arribar a Albalate. No sé per quines raons la Bàrbara hi havia de fer cap, i els meus pares van donar-li permís perquè se'ns endugués, a la Margarita i a mi. Vam sortir de Barcelona el 21 de setem-

bre de 1953 i vam tornar l'1 d'octubre. Del viatge m'ha quedat, en la memòria, la visió d'una gran màquina de tren, que treia un fum molt negre, i el sotragueig dels vagons mentre s'endinsaven cap a Aragó, jo amb el cap recolzat a la falda de la Bàrbara perquè viatjàvem en vagons de fusta que es clavaven a l'esquena i no resultaven gaire còmodes per dormir. ¿És possible que recordi una mena de gran desert inacabable i d'una extensió que a mi em semblava enorme en comparació amb els petits paisatges de Catalunya als quals jo estava acostumat? La memòria es barreja amb allò que explicava el meu pare dels seus viatges per Espanya, del que explicava aleshores –quan jo tenia sis anys– i del que aniria explicant els anys següents. En tot cas el trajecte es feia llarg i sort en tenia de la calidesa del cos de la Bàrbara, que m'aixoplugava, perquè a fora semblava fer molt fred i aquell era un paisatge sec i pedregós, hostil. La màquina expellia una gran quantitat de pols de carbó i per això la Bàrbara ens tenia prohibit obrir la finestreta. Tot i així, aquesta pols aconseguia ficar-se dins dels vagons i anava impregnant la roba dels viatgers. La Bàrbara ens va despertar quan el tren es va aturar a La Puebla de Híjar. Encara ara, aquesta és l'estació més ficada en el territori central d'Aragó, abans que el traçat ferroviari es trobi amb la carretera que ve d'Alcanyís i, girant cap al nord, la segueixi més o menys en paral·lel fins a Saragossa. Per La Puebla de Híjar passaven i passen els grans trens que van de Barcelona a Madrid

i de Barcelona al nord d'Espanya i a Galícia. No recordo a quina hora hi vam arribar i ni tan sols si era de nit o de dia. L'estació era lluny del poble i s'alçava com una piràmide rectangular enmig del desert. Al davant, hi havia una plaça sense cap edifici, només amb uns quants taxis que esperaven l'arribada del tren i el cotxe de línia que ens havia de portar a Albalate. Al sostre, l'autocar disposava d'una baca. El conductor s'hi havia enfilat i intentava ubicar-hi les maletes i els paquets que portaven els viatgers. Hi havia unes quantes dones vestides de negre, amb un mocador també negre que els cobria el cap, que s'esperaven per pujar a l'autocar; i un home grassonet i amb les galtes vermelles que es resistia a deixar dalt de la baca les dues gallines que transportava dins d'una gàbia; i un senyor vestit amb tern i una maleta grossa de cartó a la mà, que semblava foraster. Finalment, tots vam quedar instal·lats dins l'autocar i el conductor va emprendre la marxa. Passàvem per pocs pobles i els pocs que passàvem semblaven deshabitats. Es veien algunes cases enfonsades, com si una bomba les hagués partit pel mig, i alguns pagesos que treballaven al camp en feines per a mi desconegudes o bé intentant que una parella de bous passés la rella per remoure la terra. A Albalate no ens va venir a buscar ningú. La Bàrbara, però, no semblava estranyada. Estava atenta al desembarcament de les mercaderies, i quan nosaltres vam tenir les tres maletes a terra, ens vam ficar pels carrers del poble, on també vaig veure moltes portes

tancades i moltes senyores vestides de negre. Totes estaven de dol? La Bàrbara no em va contestar. De vegades, es comportava com els meus pares. I, a més, aviat vam arribar a casa seva.

Ara hi estic tornant. Deixo el restaurant i m'enfilo cap a l'església. A mig trajecte de l'Avenida Teruel, entre la Plaza de Aragón i l'inici de la Calle Mayor, comença un carrer, més estret, que puja cap al castell. Porta el nom d'Artal: Calle Artal. El sol hi entra de resquitllada i fa ressaltar el blanc de les parets. Les cases estan formades per una planta baixa i dos pisos i s'endevina, per la ubicació de les finestres, que són de sostre alt. L'espai ocupat pels magatzems Clarel, que comença a l'Avenida Teruel, arriba fins al número 8. La casa següent correspon, és clar, al número 10. Té, com les altres, dues plantes. La porta d'entrada està com tirada endins i això encara fa que sobresurti més el balcó del primer pis, entreobert i amb unes cortinetes blanques, dibuixades. Del balcó en penja un tros de corda, que sembla abandonada, i al cantó esquerre algú hi devia haver col·locat, potser arran de la Festa Major, una petita bandera aragonesa, ara del tot estripada. Al segon pis no hi ha balcó, sinó finestra, i les cortinetes també són blanques, però aquest cop lisses, sense dibuixos. Del terrat sembla emergir el tronc superior d'una planta i tot plegat fa la sensació d'un cert abandonament, potser perquè en alguns trossos de la façana la pintura blanca ja ha saltat o potser pel color desdibuixat, entre verd clar i groc, de l'interior de les

portes. Aquesta és la casa on va néixer Bàrbara Martín Izquierdo. Del seu interior, amb prou feines recordo res. Sí, en canvi, que tinc molt present una senyora permanentment vestida de negre, prima i petita, i amb una mànega del vestit penjant perquè li faltava un braç. Era la mare de la Bàrbara, asseguda en una cadira al costat d'una finestra, en un pis gran, fosc i amb les parets altes. Ara em situo davant de la casa i intento fer una fotografia. És difícil perquè el carrer és molt estret. Una finestra s'obre i es tanca ben a prop d'on sóc, però no veig ningú. El silenci continua essent total.

Després, a poc a poc, torno a baixar cap al riu; el riu que, en aquell moment, quan jo tenia sis anys, em va semblar enorme, infranquejable. M'aturo sobre el pont. El riu i la por. Per què tinc associats aquests dos conceptes? Mai no he après a nedar. En una piscina, bracejo mentre l'aigua no em cobreix, i em sembla que tindria un atac de pànic si no pogués tocar de peus a terra. El riu, la por i el color negre. Avui el paisatge és lluminós, l'aigua del riu pràcticament ni es mou, una parella s'està petonejant uns metres més enllà i del restaurant on he dinat surten, satisfets, homes grassos que aixequen la veu i es posen a fumar.

Travesso el pont sobre el riu Martín. La carretera porta al cementiri i a Andorra. El cementiri està situat a la banda esquerra, una mica enretirat de la carretera, i no diré que sigui un cementiri bucòlic –li falta el mar o alguna vista panoràmica–, però ara el recinte està

net i endreçat i les tombes i els nínxols no fan més angúnia de la que es deriva de les seves funcions. A la part més antiga, prop de la carretera, s'alça un monument amb els noms i segurament les restes d'aquells quaranta-tres albalatencs assassinats els primers mesos de la Guerra Civil. Potser, quan el van construir, resultava un monument intimidador, però ara, despullat dels seus signes arquitectònics més bel·licosos, ha quedat del tot integrat a la geografia del cementiri, al capdavall de dues rengleres d'arbres. A les tombes i als nínxols abunden els dos cognoms de la Bàrbara: Martín i Izquierdo. Però, excepte el conjunt indicat, cap referència a episodis de la història d'Albalate; només una successió de làpides més o menys desgastades.

El sol s'apaga per moments i els vellets i les velletes de la residència, ara sí, estan asseguts als bancs de la Plaza del Convento. La majoria no fan res. Dormiten amb un bastó a la mà i de tant en tant obren els ulls i miren cap a un punt indeterminat. D'altres xerren; uns quants han improvisat una partida de cartes. «A algú li diu alguna cosa el nom de Bàrbara Martín Izquierdo?». No, ningú no en sap res. M'envien d'una velleta a una altra, convençuts que elles, per a aquestes coses, tenen més memòria que ells. Es forma una petita rotllana, però el resultat és negatiu.

Torno cap al cotxe, però abans d'enfilarm'hi decideixo entrar al bar Avenida. El sol ja no crema, però sembla que hagi quedat enganxat a cada pedra. Aquest cop no he demanat un cafè, sinó una cervesa. Em ser-

veix una noia, potser la mateixa de la primera vegada, però no aconsegueixo reconèixer-la, perquè com a fisonomista sóc una nul·litat. Al cap d'una estona, aprofito que el bar ha quedat buit per deixar-li anar la cantarella que recito des d'aquest matí: vinc de Barcelona i busco algú que em pugui donar notícies d'una tal Bàrbara Martín, que ara tindria més de vuitanta anys i que devia sortir del poble en els primers anys de la postguerra. En aquest cas afegeixo que va ser en aquest bar, on em van donar la pista del nebot militar. No sé si la dona es recorda o no de mi. M'explica, amb un deix de tristesa, que el seu pare, que és el que ho sabia tot sobre la història d'Albalate, va tenir, fa un cert temps, un ictus i que des d'aleshores pateix dificultats de memòria. De tota manera vol fer una consulta i desapareix rere la porta. Sento veus que parlen de noms que no em sonen de res. De sobte, torna la senyora, triomfant. «Si no m'equivoco», em diu, «aquesta tal Bàrbara devia pertànyer a la família de Los Rufos i, justament, una neboda seva viu en aquest mateix carrer». Los Rufos. Aquest és el sobrenom que m'hauria d'obrir totes les portes. Però la dona encara va més enllà. Em diu que, si ho vull, ella m'acompanyarà al pis de la neboda i facilitarà que m'obrin la porta. «És aquí mateix, en aquest carrer». I, en efecte, només hem de caminar uns cent metres i ja ens trobem davant l'escala que busquem. Es tracta d'un típic edifici de pisos dels anys seixanta, com tots els que formen aquesta mena d'Eixample d'un sol carrer que és l'Ave-

nida Zaragoza. La dona del bar toca el timbre adient i de seguida ens obren la porta. No resulta tan fàcil entrar dins del pis, perquè la neboda de la Bàrbara ens rep, de moment, amb recel. Però, gràcies a la propietària del bar, per fi em trobo assegut davant la Pascuala, filla de la María, una de les germanes de la Bàrbara. Al seu costat, el seu marit José Marcuello, de la família de Los Curillas. Ell està molt content de la visita; ella, no tant. Sembla que viuen de manera modesta, però digna, i ell m'explica de seguida que havia treballat a les mines d'Andorra de Terol, com mig poble. La Pascuala és germana de l'oficial o suboficial de l'Exèrcit que no em va rebre amb gaire simpatia en la meua visita anterior. Ella i el seu marit viuen de manera permanent a Albalate i em diuen que el seu germà, el militar, cada vegada passa més temps sense venir. En un racó del menjador veig, emmarcada, una fotografia del matrimoni amb els seus quatre fills: tres noies i un noi. Crec entendre que alguns d'ells viuen permanentment a Albalate i tant ell com ella me'n canten les excel·lències. M'imagino que, per a aquesta generació de joves, la història d'Albalate, inclosos els episodis de la Guerra Civil i la llarga conseqüència que van tenir, són històries del passat. De seguida m'adono, però, que per a la Pascuala, molt més que per al seu marit, això no és així. Em parla amb ressentiment de la Bàrbara, de qui diu no saber-ne res, ni si és viva ni si és morta, i em parla també amb ressentiment de la seva mare, que un dia de fa molts anys —en els temps més

durs de la postguerra— els va deixar en mans dels avis i va fugir a Saragossa on va començar una nova vida, sembla que al costat d'un sabateret. Per fortuna, el marit no posa més llenya al foc. Escolta la seva dona, sense interrompre-la, amb el posat de qui ha escoltat aquesta història altres vegades. Els demano que em deixin fotografiar-los i ella remuga, però, finalment, accepta. Ara, a Barcelona, mentre escric aquestes ratlles i miro com han quedat, m'adono del posat seriós d'ella. No sembla una seriositat circumstancial, sinó profunda, que es delata, per exemple, en la mirada entre trista i autoritària dels ulls o en el dibuix sever de les dues ratlles que baixen de les galtes al mentó.

No m'hi estic gaire estona, al pis, perquè ja és tard i la dona del bar ha de tornar a la feina. Quan m'acommiado tinc la impressió d'haver trencat el gel. Deixo la meva protectora al seu bar i agafo el cotxe cap a Alcanyís. El cel s'ha tornat negre —el negre que a mi em fa basarda— i per la carretera no circula ningú.